

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת חקת, תשע"א
מספר 921מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

”וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ-עָרְדָּ” – פרשה קטנה ועיקרי אמונה גדולים

בפרשתנו מופיעה פרשיה קצרה – שלושה פסוקים (כא:א-ג), המעוררת כמה תמיהות, ואשר תוביל אותנו לדיון בנושא אמוני טעון ביותר: מי כתב את התורה?

התורה מספרת על ”הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ-עָרְדָּ יֹשֵׁב הַנֶּגֶב”, שכאשר שמע שישראל מתקרבים לארצו יצא נגדם למלחמה ואף לקח מספר לא ידוע של ישראלים בשבי.¹ בני ישראל נדרו נדר שאם ינצחו את הכנעני, יחרימו את עריו. ואכן הם ניצחו את הכנעני, החרימו את עריו וקראו למקום חַרְמָה.

השאלה הראשונה היא מדוע יצא מלך ערד שישב בנגב (בארץ ישראל המערבית) למלחמה בבני ישראל ששהו באותה עת הרחק ממנו.²

השאלה השנייה היא על המקום חַרְמָה, שהרי אם חַרְמָה זו נהרסה בימי משה, כיצד היא מופיעה בסיכום מלחמות יהושע (יב:ז ואילך)? כתוב שם: ”מֶלֶךְ חַרְמָה אָחַד מֶלֶךְ עָרְדָּ אָחַד” (פס' יד). לא זו אף זו: בספר שופטים אנו קוראים שיהודה ושמעון הכו ”אֶת-הַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב צֶפֶת וַיַּחְרִימוּ אוֹתָהּ וַיִּקְרָא אֶת-שָׁם-הָעִיר חַרְמָה” (א:טז-יז). אם כן, מתי נכבשה חַרְמָה?

לפתרון הבעיה ניתן להניח שבתקופת משה נלחמו ישראל במלך ערד שתקף אותם ורדפו אחריו עד לעירו, כאשר כל העם נותר סמוך לארץ אדום בעבר הירדן המזרחי. הצבא הישראלי ניצח את מלך ערד, החרימו את עריו וחזר למחנה בני ישראל, אך העם לא התיישב בשטחים אלו.³ נראה שלאחר זמן חזר לשם מלך ערד, ולימים נוצח שוב בתקופת השופטים.

עוד ניתן לתרץ כמו ראב"ע ולומר שהיו שתי ערים ששמן חַרְמָה: אחת שהכה יהושע בארץ כנען ואחת שהכו ישראל בעבר הירדן המזרחי. ניתן להיזקק אף לאבחנה של ראב"ע, שהעיר שנכבשה בתקופת השופטים ונקראה חַרְמָה הייתה צפת ולא ערד.⁴

והנה, הרמב"ן רואה בכל האירועים הנזכרים אירוע אחד: המלחמה החלה בתקופת משה, אך הריסת הערים של מלך ערד, החרמתם וקריאת שם המקום חַרְמָה הסתיימו אחר תקופת יהושע: ”והשלים עוד בכאן לספר כי

¹ על פי רש"י בעקבות המדרש, בשבי נפלה שפחה אחת בלבד. ה"בכור שור" סבור שהשבי היה רק של בהמות.

² רמב"ן מדייק שמלך ערד "שמע" שישראל עוברים סמוך לו – "שמע" ולא "ראה" בגלל המרחק. מדוע חשש מלך ערד? משום שבני ישראל עברו ב"דרך האתרים" (כא:א), שכנראה הובילה צפונה לארץ כנען, וסמוך לה הלכו גם המרגלים (אתרים = תרים, אלו המרגלים. עיינו רש"י על אתר. כזכור, המרגלים עלו מהנגב צפונה עד חברון – במד' יג:כב). כניסת בני ישראל לדרך האתרים, המובילה לארצו של מלך ערד (על אף המרחק) הייתה בעיניו "קזוס פלי" – עילה למלחמה. נזכור עוד שלאחר חטא המרגלים ניסתה קבוצה מבני ישראל לעלות לארץ כנען אך הוכתה בידי העמלקי והכנעני במקום שנקרא חַרְמָה (שם יד:מה).

³ שלא כבני ראובן גד וחצי המנשה, שהתיישבו בעבר הירדן המזרחי. הדבר נבע מכורח הנסיבות. בני ישראל תכננו לפלוש לכנען ממזרח, סמוך ליריחו. מחנה בני ישראל שהה באותה עת בעבר הירדן המזרחי ולכן היה אך טבעי שההתיישבות בעבר הירדן החלה בשטחים שזה עתה נכבשו. אבל ההתנחלות בשטח הפנימי של ארץ כנען, בסמוך לערד, לא תאמה את תכניות כיבוש הארץ. אילו הייתה התנחלות כזו כבר בזמן משה, מבלי שנכבשה קודם לכן הארץ או חלקים קרובים לשם, הרי הייתה זאת התנחלות ללא עורף תומך, וסיכויי שרידותה היו נמוכים. לכן יש לשער שבני ישראל לא נהגו כך.

⁴ י"מ גריניץ בספר סגל, כתבי החברה לחקר המקרא, ספר יז, ירושלים תשכ"ה; הנ"ל, "שופטים א'", עמ' 42-71, בייחוד 23-24; 64-66, מביא ראיות לשיטת אבן-עזרא המפריד בין אירועי משה לאירועי שופטים: בחומש "במדבר" בני ישראל עולים על מלך ערד מדרום, וב"שופטים" – מצפון. בפרשתנו מלך ערד פותח במתקפה, וב"שופטים" – בני יהודה. ב"במדבר" המלחמה היא של כלל ישראל, וב"שופטים" – רק של יהודה ושמעון.

החרימו ישראל גם את עריהם אחר בואם בארץ כנען אחרי מות יהושע, לקיים את נדרם אשר נדרו ויקראו שם הערים חרמה... ושם (בשופטים) נשלם הנדר הזה, אבל השלים הכתוב להזכיר העניין בכאן.⁵

אם כן, מי "השלים" (כדברי הרמב"ן) לתוך התורה מידע מתקופה המאוחרת עשרות שנים מתקופת משה ודור המדבר? לאברבנאל לא היה ספק בכוונת הרמב"ן: הרמב"ן סבר שיהושע השלים פסוקים אלו, אך מפני ש"כיסתה כלימה פניו לכתוב שיהושע כתב זה" לא ציין הרמב"ן עובדה זו במפורש. אברבנאל ממשיך וטוען שאת הרעיון שיש פסוקים בתורה שיהושע כתבם שאל רמב"ן מראב"ע,⁶ שלמד זאת מהקראים, ומסכם: "והתימה משלימות תורתו וקדושתו שיצא מפיו שיש בתורה דבר שלא כתב משה, והם אם כן בכלל 'כי דבר ה' בזה'.⁷ בהקדמה לפרק חלק, ביסוד האמונה השמיני כתב הרמב"ם:

זהו עניין "אין תורה מן השמים". אמרו חכמים ז"ל, הוא המאמין שכל התורה מפי הגבורה, חוץ מן הפסוק הזה, שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו. וזה "כי דבר ה' בזה".

האם הרמב"ן, איש ההלכה ופרשן התלמוד הגדול, נכשל באיסור כה חמור כפי שמאשימו אברבנאל? הדעת נותנת שלא. אף שהרמב"ן אכן לא כתב מי השלים את הסיפורים המאוחרים, ואף שיכול היה להימנע מפירושו, יש לומר שהוא סבר שאת הפסוקים האלה השלים משה בדרך הנבואה, מכיוון שלא מצינו במקומות אחרים שהרמב"ן סבר סברה כה חריגה. רעיון כזה הביע דווקא ראב"ע⁸ ואף הרחיבו לפסוקים נוספים. לדעתו, כל 12 הפסוקים האחרונים בתורה (פרק ל"ד) משה לא כתבם: "לפי דעתי, כי מזה הפסוק כתב יהושע, כי אחר שעלה משה לא כתב, וכדרך נבואה כתבו". והראיה: פרק ל"ד כתוב בגוף שלישי, שלא כשאר ספר דברים הכתוב בגוף ראשון.⁹

12 פסוקים אלו מכונים אצל ראב"ע "סוד השנים עשר", והוא מוסיף ל"סוד" זה פסוקים נוספים שלדעתו לא ייתכן שמשה כתבם, אלא שהם הוספו לתורה בזמן מאוחר. בשל חריגות דעה זו מסתיר אותה ראב"ע ורק רומז עליה (כגון: "והמשכיל ידום", כלשונו, בבר' יב:ו).
להלן שתי דוגמאות לפסוקים שראב"ע כולל ב"סוד השנים עשר":

א. "וְהִפְנֵנִי אֶזְבָּרְךָ" (בר' יב:ו): אם משה כתב את התורה, הרי בתקופתו הכנעני היה בארץ כנען, ומה אם כן הצורך בציון עובדה זו? נראה לו שהערה זו הוספה בזמן מאוחר, בעת שהכנעני כבר לא היה בארץ, ולכן כתוב "אז": בתקופת אברהם הכנעני היה בארץ אך לא עתה.¹⁰

ב. "אֲשֶׁר יֵאמַר הַיּוֹם בָּהָר ה' יִרְאֶה" (שם כב:יד): ירושלים (מקום העקדה והמקדש) טרם הייתה מוכרת בתקופת משה. ואם כן, כיצד ניתן לדבר היום על הר ה'?¹¹
יצוין שפסוקים אלו אינם הפסוקים הבעייתיים היחידים, וניתן למנות פסוקים נוספים שגם להם הוצעו פתרונות, כגון: בראשית יד:יד, לו:לא; דברים ב:יב, ג:יד.

לסיום – מעניין להביא את דברי מפרשו הגדול של הראב"ע, ר' יוסף בן אליעזר טוב עלם ("צפנת פענח", המאה ה-14), לסוגיית "סוד השנים עשר". מפתיע להיווכח בפירושו הנועז, החדשני והמקורי שניתן לפני מאות שנים לסוגיה זו. ר' יוסף אינו רואה כל קושי באמירה שהיו תוספות בתורה שכתבו נביאים מאוחרים, וכך הוא כותב על "וְהִפְנֵנִי אֶזְבָּרְךָ": "וכתב אותו אחד מן הנביאים כאן, ואחר שיש לנו להאמין בדברי קבלה ובדברי נבואה מה לי שכתבו משה או שכתבו נביא אחר? הואיל ודברי כולם אמת והם בנבואה".

ר' יוסף מציין שהאיסור "בל תוסיף" חל רק על "מספר המצוות ועל עיקרם אבל לא על המילות על כן אם הוסיף נביא מילה או מילות לבאר הדבר כאשר שמע מפי הקבלה אין זו תוספת". בדרך זו הוא אף מסביר את ההאשמה התמורה של "ודבר ה' בזה": "ויש להשיב כי על עניין המצוות כאשר אמרנו למעלה ולא על הסיפורים". אולם בעל "צפנת פענח" מסביר מדוע טרח ראב"ע להסתיר "סוד" זה: "וזה הסוד אין ראוי להודיעו לבני אדם בעבור שלא יזלזלו בתורה, כי מי שאיננו משכיל ולא ידע להפריש בין הפסוקים שנכתבו בהם מצוות

⁵ הרמב"ן מביא פירוש נוסף: מדובר באירוע אחד ממושך שראשיתו בימי משה וסופו בתקופת השופטים. בימי משה החרימו את המקום, בימי יהושע הרגו את המלך, ובתקופת השופטים החרימו את הערים וקראו להן תְּרִמָּה.

⁶ יצוין שכאמור, דווקא אבן-עזרא לפרשתנו דחה את דעת "רבים אמרו כי זאת הפרשה יהושע כתבה" וטען כלפי משמיעי דעה זו כי "לא אמרו כלום".

⁷ בעקבות בבלי סנהדרין, צט ע"א.

⁸ יש לציין שכבר אצל חז"ל היו שסברו שיש חלקים שלא כתב משה אלא יהושע, כגון שמונת הפסוקים האחרונים בתורה (דב' לד:ה). ועיינו במסכת מכות יא ע"א, ובמנחות ל ע"א.

⁹ על כך יש להעיר שיש פסוקים נוספים בספר דברים שהם בגוף שלישי: "וילך משה" (לא:א); "ויכתב משה" (שם, כב) ועוד פסוקים בפרשת "וילך" ופסוקים בפרשת "וזאת הברכה" (ל"ג).

¹⁰ רש"י נתן דעתו לכך ופירש שכנען באותה עת "היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם". גם ראב"ע מביא אפשרות זו.

¹¹ רש"י מפרש: "שיאמרו לימי הדורות עליו: בהר זה יראה הקב"ה לעמו".

ובין הפסוקים שנכתב בהם סיפור דברים... על כן אמר והמשכיל ידום, כי המשכיל יודע כי זה יזיק, רק הפתאים יאשימו על ככה". סכנת ה"מדרון החלקלק" נכונה גם במקרה זה.¹²

עו"ד יוסי ברכיה
עץ אפרים

---

¹² ראוי לציין בעקבות "צפנת פענח" שאין לומר בשום פנים שאבן-עזרא ערער על מקורה האלוקי המחייב של התורה. כוונתו הייתה רק לאותם פסוקים "בעייתיים", ותו לא. ראו בעניין זה את פירוש שד"ל לדברים א' והתפלמסותו עם שיטת שפינוזה.